

MÉG NÉHÁNY SZÓ ÉS EGY ÚJ ADAT SZILVÁSÚJFALVI IMRÉRŐL

Prof. dr. Sólyom Jenő emlékezetére

A régi írók szűkszavú, jobbára elítélő emlegetése után az utóbbi évtizedek kutatása és értékelése új fényt derített Újfalvi Imre kimagasló pedagógiai, himnológiai, bibliográfiai tevékenységére, európai és honi szellemi kapcsolataira, tanári és papi pályájának felfelé ívelésére és tragikus elbukására.

Első behatóbb méltatója e században tudtommal Csernák Béla volt (Nagyvárad, 1934). Utóbb Klaniczay Tibor, Kiss Sándor, Csomasz Tóth Kálmán és Keserű Bálint feltárásainak köszönhető az elfelejtett nagy magyar érték napvilágra hozása és megismertetése szélesebb körökkel.

Íme a XVII. század fordulójának elején is, végén is egy-egy szomorú magyar sors: a végén Misztótfalusi Kis Miklós, az európai hírű nyomdász, aki frontálisan kerül szembe Erdély társadalmának vicinális látókörü gőgös feudális rendjével; az elején pedig Szilvásújfalvi Anderko Imre, akit egyetlen embernek elvakult hatalmi tébolya visz, egy rossz emlékű, erkölcsi gátlásokat sem köz- sem magánéletében nem ismerő fejedelem pártfogásával csaknem a vérpadra.

Az említett kítűnő tanulmányok ellenére sem látom az Újfalvi-kérdést meggyőzően megoldottnak. — Valószínű, hogy semmi lényegeset nem lehet hozzátenni ahhoz, amit Klaniczay és Csomasz Tóth Újfalvi műveltségéről, irodalmi stb. tevékenységéről megállapítottak, egészen valószínűtlen, hogy Újfalvi megdöböntő peréről más kép alakulhatna ki, mint amit Kiss Sándor és Keserű Bálint megrajzoltak, igen jelentős az, amit utóbbi későreneszánsz szellemi kapcsolatairól kitapogattak, és csak a vakszerencse hozhat számottevően újat élete, bujdosása utolsó éveiről. Nincsen azonban még mindig meggyőzően motiválva összeütközése Hodászi Lukáccsal.

Egy teljes Újfalvi életrajzhoz meg kellene írni a tiszántúli református püspök Hodászi Lukács tüzetes életrajzát is. Hodászi Lukács megértéséhez pedig tanulmányozni kell az autokrata koncepciójú s egyben ledér Báthori Gábor fejedelem életének bizonyos vonatkozásait.

Kettőjük első, harmonikus időszaka Debrecenben (1596—1603) jól áttekinthető, de tüzetesebb vizsgálatot igényelne Hodászi két nagycsedi papsága. Az elsőből feltárulna nagy szellemi kapacitása, diplomáciai ügyessége, jártassága országos ügyekben. A másodiknál talán bepillantást nyerhetnénk a serdülő örökösjelölt somlyai Báthori Gáborral alakuló kapcsolatainak kezdetére. Azután igen objektíven, az összes feltárt és még feltárható adatok mérlegelésével számba kellene venni, fenntartható-e a tragikus kimenetelű nagy összezapásnak az a rekonstrukciója, miszerint az európai és hazai későreneszánsz hatására enyhén heterodox Újfalvi angliai independens, presbiterianus, puritán szelektől érintve kb. 1607-ben három egyházmegyére kiterjedő mozgalmat indít az egyházkormányzat megreformálására, amire Hodászi püspök megdöböntő keménységgel lecsap? E leegyszerűsítve vázolt, ma eléggé álta-

lános felfogásnak egyik gyengéje, hogy Debrecenben még zavartalan a békés együttmunkálkodás, másik gyengéje, hogy az utolsó — világi bíróság előtti — perben Hodászi nyakatekert és konfúzus vádbeszédében semmi megfogható konkrétumra nem tér ki.

Vajon nem fordított-e a sorrend? Hodászit elragadja a hatalom démoniája, amihez egy súlyos családi trauma járul, amely mizantróppá teszi s amit a fejedelem cinkos támogatással igyekszik engeztelni. Vajon nem a papokra zúduló szertelen bírságotlásokban, korbácsoltatásokban (!), püspöki (!!) börtönbe vetésekben megnyilatkozó hatalmi mánia kényszeríti-e a bihari esperest, hogy a beregi és nagybányai egyházmegyékkel együtt frontot alkosson a tébolyult túlkapások leállítására? E látás szerint nem Újfalvi változott meg, hanem a hatalmától megszedült Hodászi.

A papságot váratlanul érthették e változás tünetei, amelyek előzetes ismeretében még az ecsedi nagyúr, Báthori István országbíró se igen tudta volna őket rávenni arra, hogy megválasszák püspöknek udvari papját; és semmiesetre sem agitált volna mellette volt debreceni lelkésztestvérsége, az esperes Újfalvi.

Az bizonyos, hogy Újfalvi rosszul mérte föl a hatalmi helyzetet, amikor a sanyargatott gregáriusok védelmében szembe fordult az abszolút fejedelmi hatalmat gátlástalanul gyakorló fejedelem főpapi abszolutizmusra törő védecével. A sértett hiúság és bosszúlovag harag elvakult indulatai szakadnak most rá. Hodászi tudathasadásos lelkiállapotának elképesztő megnyilatkozása, hogy éppen most, az 1610 novemberi generális gyűlésre ilyen disputációt tűz ki: *Assertiones orthodoxae de potestate Ecclesiae.* (Egy-ívnnyi füzet alakjában megjelent Debrecenben 1611.) Amit itt a potestas és főleg a disciplina Ecclesiae-ről ír, annak épp az ellenkezőjét gyakorolja, és amit a XVI. pont első szakaszában a pápának szemére vet, az teljességgel sajátmagára jellemző: *Ex his omnibus concludimus primo Papam esse superbum & impudentem, qui ex clavibus gladios conflavit & jus utriusque gladii a se pertinere, tam divino, quam humano jure affirmat.*

A potestas claviumból, a kardcsok, azaz a bűnök kötése és oldása hatalmából, potestas gladii, vagyis a világi kurd hatalma lett: korbács, bilincs, börtönözés, amiből Újfalvinak is hamarosan kijutott.

1612. február 19-én a tiszántúli református generális zsinat közben megfélemlített és elpártolt tagjai megfosztják papságától s harmadnapra a püspök börtönéből Bihar megye fejedelmi instrukciókkal ellátott külön bírósága elé állítják. És itt maga a püspök halálos ítéletet kér kerületének legkiválóbb papjára és esperesére! Egyedülálló szörnyűség ez a magyar protestáns egyházak történetében.

Hogy a világi bíróság humánosabb volt, mint a felperes püspök és „csak” életfogytiglani börtönre ítélte Újfalvit, komoly csalódást okozhatott a sértett hiúság bosszújától lihegő Hodászi Lukácsnak. — Az ezután következő szenvedések részleteit alaposan feltárta Kiss Sándor. Érdemes azonban még számba venni, hogy Hodászi Lukács ötvenegy évvel hírhedt vádbeszéde után, 1613 mennybemenetel ünnepének másodnapján, azaz május 17-én a szószéken összeesett és meghalt. Nyilván szívészélhűdés vagy gutaütés végzett vele. Báthori Gábort pedig azon év október 27-én agyonverték Váradon Géczi András hajdúja, négy nappal azután, hogy Bethlen Gábor Erdély fejedelme lett. (Géczit ezért Bethlen utóbb kivégeztette.)

Tiszta zandó, hogy Hodászi Lukács utóda a püspökségben, az 1614 januárjában megválasztott, egyébként kiváló Melotai Nyilas István miért folytatta az ellenségeskedést mind a börtönben sínylődő, mind a Bethlen Gábor emberségéből 1614-ben onnan szabadult és számkivetésbe küldött Újfalvi ellen? Nyilvánvaló, hogy még Hodászinak sikerült ellenfelének veszedelmes, társadalomfelforgató híret költenie. De Melotai négy és fél éves püspökösködés után megalégtelte a Hodászi örökséget és

tisztéről leköszönve békeesebb körülmények között Gyulafehérvárt Bethlen Gábor egyik udvari papja lett.

Újfalvi Imréről tudjuk, hogy számkivetésében nyugatra vette útját és hogy a Sárosi evangélikus egyházmegyének Hétháron 1615. május 6-án tartott részgyűlése foglalkozott egy, eredetileg a vármegyéhez intézett panasziratával. Ez kimondja, hogy tanaiak szerint az egyházi hatóságoknak nincsen világi hatalma, de nem tartja magát illetékesnek a folyamodó ügyében.

*

Ide tartozik az a címben már jelzett új adat, amelyet Sólyom Jenő talált a Széchényi Könyvtár kéziratárában. Eszerint Újfalvi Imre személyesen megjelent az evangélikusok Ötvárosi Egyházmegyéjének 1615. június 15—16-án Eperjesen tartott synodusán és arra kérte a követeket, járjanak közbe az erdélyi fejedelemnél, hogy oldja fel a számkivetés alól és vessen véget két éve tartó nyomorúságának. Kérésére a városok polgári követői (legati civiles) vállalják, hogy írnak érdekében a fejedelemnek.

Az „Ötváros” (Pentapolis) Kassa, Eperjes, Bártfa, Lőcse és Kisszeben szabad királyi városok szövetsége, amely a Confessio Pentapolitana szigorúan lutheri hitvallásában egyesült, annak megtartásán féltékenyen őrködött, egyházi és városi érdekeit mindig kölcsönösen képviselte és védte. Synodusát a papok, iskolaigazgatók és a magisztrátusok követői alkották, gyűléseiket felváltva más-más városban tartották, superintendensük fontos szerepet töltött be a civitasok együtvé tartozásában is. Némely időben, így 1615-ben is, Nagysáros is tagja volt az ötvárosi szövetségnek. — Az 1615. évi synodus jegyzőkönyvének 23 aláírója közül talán csak M. Zabeller Péter superintendens lőcsei lelkész és Zanserius Mihály eperjesi magyar lelkész érdemes megemlíteni. Az előbbi amiért megengedte Újfalvi felszólalását mindjárt a tanácskozás kezdetén, utóbbit pedig, aki az előző évben még a Sárosi egyházmegye esperese volt, mert valószínűleg önála lakott Újfalvi legalább is május eleje óta.

Az új adatból kitűnik, hogy Újfalvi mégiscsak számkivetésben volt, s az is, hogy a felvidéki evangélikusoknál több együttérzésre talált, mint saját hitsorsosainál. Ennek tüzetesebb teológiai kifejtése túl messzire vezetne. Elég itt gyökerére, Luthernek a két birodalomról szóló tanára utalni. — Érdekes, hogy a kért közbenjárás megírását nem a papság, hanem a világi rend tagjai vállalják. — A politikai helyzetre vonatkozóan pedig jó számba venni, hogy 1615-ben Abaúj, Sáros, Zemplén vármegyék és az azok területén fekvő szabad városok már, illetve még nem tartoztak az erdélyi fejedelem hatósága alá.

Nem tudjuk, vajon ennek az ötvárosi petíciónak, vagy mások közbenjárásnak lett-e az eredménye, hogy Újfalvi visszatérhetett Erdélybe. Herepei János közlése óta u. i. tudjuk, hogy 1616 februárjában a kolozsvári (unitárius!) bíró hagyásából „szegény prédikátornak” a város sáfárpolgára ismételten étellel gazdálkodhatott. A balsors azonban nyilván haláláig nem tágitott mellőle.

*

Az eddigiéknél még átfogóbb Újfalvi monográfia megírása a magyar művelődéstörténetírás előbb-utóbb teljesítendő kötelessége marad.

*

OSzK Kézirattár Quart. Lat. 1169. pag. 48v.

Az Öt Szabad Királyi Város 1615. június 25—26-án Eperjesen tartott synodusának fennmaradt jegyzőkönyvi másolatából:

Anno 1615 diebus 25 et 26 Junii praemissis ad Deum praecibus habita est Synodus Epperiensis et primum in eadem praelecti Articuli Augustanae et Liberalium Civitatum confessionis Hungaricus etiam concionator quidam Ujfalvius, qui olim

Waradini pastorem et seniozem egebat, petiit a nobis litteras intercessionales, quibus, apud illustrissimum Transylvaniae Principem gratiam se consecuturum speravit talem et tantam, ut a proscriptione liberaretur, et multis miseriis quas per biennium ferre coactus fuerat finis imponeretur. Civiles petitioni ciuitatum legati locum reliquerunt, et ad Principem Transilvaniae libellum supplicem scribi curarunt.

1615. június 25—26-án Istenhez intézett imádság után megnyílt Eperjesen a Synodus és először is felolvastattak azon az Ágostai és a Szabad Városok Hitvallása artikulusai, majd egy magyar prédikátor, bizonyos Újfalvi Imre, aki azelőtt Váradon mint lelkész és esperes működött, közbenjáró levelet kért tőlünk Erdély illustrissimus fejedelméhez, amelytől olyan és akkora kegyelmet remélt magának elnyerni, hogy a számkivetés alól felszabadíttassék, és a sok nyomorúságnak, amit két éven át elszenvédeni kényszerült, vége vessék. A városok polgári követői a kérésnek helyt adtak és vállalták, hogy írják az erdélyi fejedelemnek alázatos megkeresést.*

* Sólyom Jenő 1976. nov. 14-én másfél hónappal halála előtt egy hétvégi kórházi kimenőjén küldte meg nekem a fenti adatot közlés céljából. Más publikálatlan gyűjtését is kiosztotta barátai között. Karácsony estéjén halt meg.